

ODPOVĚDNOST V RÁMCI SKUPINY SPOLEČNOSTÍ Z POHLEDU PRÁVA EU: VYBRANÉ OTÁZKY

PETRA NOVOTNÁ

Právnická fakulta, Masarykova univerzita

Abstract in original language

Cílem tohoto příspěvku je rozbor stávající právní úpravy EU včetně judikatury Soudního dvora Evropské unie (SDEU) v otázce odpovědnosti v rámci skupiny společností a konkrétně odpovědnosti mateřské společnosti za jednání její dceřiné společnosti. Autorka se bude věnovat otázce, zda je odpovědnost pojímána odlišně v závislosti na tom, zda se jedná o úpravu v právu obchodních společností, mezinárodním právu soukromém či právu hospodářské soutěže. V případě rozdílů vzhledem k účelu úpravy se příspěvek v poslední řadě zaměří na případné závěry vážící se k otázce, zda jsou tyto případné rozdíly v úpravě opodstatněné.

Key words in original language

Odpovědnost, přičitatelnost, právo hospodářské soutěže, mezinárodní právo soukromé, právo obchodních společností, právo EU, SDEU, judikatura, mateřská společnost, dceřiná společnost, pobočka, samostatná právní subjektivita, skupiny společností

Abstract

The aim of this contribution is to analyze existing EU law including the case law of the Court of Justice of the European Union (CJEU) related to liability within corporate groups and liability of the parent company for acts of its subsidiaries in particular. The author will address the question whether there are differences between the company law, competition law and private international law provisions in this area, and if so what the reasoning is behind the differences given the aim of a particular legal regulation. Finally, the article will focus on drawing conclusions as to whether the differences mentioned above are justified.

Key words

Liability, imputability, competition law, private international law, company law, EU law, CJEU, case law, parent company, subsidiary, branch, separate legal personality, corporate groups

Úvodem

Skupiny společností mnohdy fungují jako části stroje, jejichž samostatná existence je neopodstatněná. Na druhou stranu tyto společnosti bývají nikoli náhodou zakládány odděleně, aby požívaly výhod jednotlivých právních

řádů. Otázka zní, zda je opodstatněné, aby mohly tento oddělený statut v určitých případech ztratit, resp. aby od něj bylo odhlédnuto. V následujícím textu se proto budeme zabývat úvahami souvisejícími s přístupy k samostatné právní subjektivitě právnických osob v rámci skupin společností na úrovni práva EU.

Skupiny společností a insolvence

Vztahy kontroly a ovládání jsou upravovány obchodním právem.¹ Jednotná unijní úprava kontroly v právu obchodních společností však neexistuje.² K řešení stupně integrace skupiny společností, resp. problému kontroly mateřské společnosti nad dceřinou a míry, které musí dosahovat, aby bylo odhlédnuto od oddělené právní subjektivity dceřiné společnosti, však již bylo v mnohých případech nutno přistoupit nepřímo a zejména prostřednictvím judikatury Soudního dvora Evropské unie (dále jen SDEU). Vzhledem k obtížnosti unifikačních úsilí v této oblasti na úrovni přímých hmotněprávních norem, vyvstal problém konkrétního řešení této otázky v praxi nejprve na úrovni norem kolizních. Jako příklad přístupu k tomuto problému na úrovni kolizní nám poslouží otázka určování mezinárodní příslušnosti.

Jedním z nejnázornějších příkladů, kdy se problém skupin společností projevil v plném světle, je unijní úprava přeshraničních insolvenčních řízení, resp. určování mezinárodní příslušnosti pro zahajování přeshraničních insolvenčních řízení.

Insolvenční nařízení³ ani jeho "předchůdci" neobsahují zvláštní úpravu pro skupiny společností, ani neupravují vztah mateřské a dceřiné společnosti. Důvodem je skutečnost, že se na ní členské státy jednoduše nedokázaly dohodnout. Legislativa členských států se diametrálně liší v úpravě vztahů mateřské a dceřiné společnosti, zejména co se týče odpovědnosti mateřské

¹ Český obchodní zákoník obsahuje ustanovení o podnikatelských seskupeních, ovládacích smlouvách a jednání ve shodě v §§66a až 66c v souladu se Sedmou směrnicí, viz níže.

² Návrh deváté směrnice z roku 1984 "Ninth Company Law Directive on the Conduct of Groups containing a Public Limited Company as a Subsidiary" zůstal pouze návrhem a Komise podle iniciativy z roku 2003 tento návrh nehodlá „oživovat“ s tím, že určité problémy jsou a měly by být nadále řešeny regulací v oblasti účetnictví a publicity (Sedmá směrnice Rady ze dne 13.6.1983, o konsolidovaných účetních závěrkách, 83/349/EHS, či třináctá Směrnice 2004/25/ES Evropského parlamentu a Rady z 21.4. 2004, o veřejných nabídkách převzetí), v oblasti řízení skupin a tzv. skupin-pyramid, „Communication from the Commission to the Council and the European Parliament - Modernising Company Law and Enhancing Corporate Governance in the European Union - A Plan to Move Forward“, COM/2003/0284 final, odst. 3.3.

³ Nařízení Rady (ES) 1346/2000, o insolvenčních řízeních, ze dne 29.5. 2000. Nařízení nabylo účinnosti 31.5.2002 na území EU kromě Dánska.

společnosti za dluhy dceřiné společnosti a principu insolvenční matky, některé dokonce staví přežití dcery na první místo⁴. Pomineme-li unifikovanou úpravu, není společné řízení vedené jedním soudem možné ve většině státech. Oddělená řízení dvou právně samostatných ale fakticky spojených subjektů v různých státech ve většině států nespádají do mezinárodního insolvenčního práva, ale do práva obchodních společností.⁵

Obecným pravidlem v této oblasti je tedy prioritou samostatné právní subjektivity s tím, že unifikační snahy v právu obchodních společností by potenciálně mohly přinést odlišný přístup.⁶

Jestliže v 80. letech, do kterých se datují podrobnější prameny ohledně unifikace kolizních norem v oblasti insolvenčních řízení, nebyla úprava insolvence skupin společností prioritou, dnes působí absence této úpravy roztržky mezi soudy členských států. Před třiceti lety se insolvence nadnárodních společností daly spočítat na prstech jedné ruky, nicméně již tehdy se diskutovalo o potenciálních problémech souvisejících s nárůstem⁷ přeshraničního pohybu věřitelů a majetku v rámci uskutečňování čtyř svobod s tím, že existence jednotného trhu sama o sobě nebude zárukou prosperity obchodních společností.⁸

Výchozím postojem při přípravě unifikovaných právních předpisů na úrovni EU v souvislosti s insolvenční skupin byla myšlenka, že rozhodující je vlastní mozek dceřiné společnosti a nikoli mozek mateřské společnosti, tj. není rozhodující místo, odkud jsou zadávány příkazy pro správu a řízení podnikání dceřiné společnosti. Středisko správy (což byl jeden z hraničních určovatelných rozhodných při určování mezinárodní příslušnosti pro zahájení přeshraničního insolvenčního řízení) je tam, kde tato dceřiná společnost má své hlavní středisko pro správu a řízení vlastních záležitostí,⁹ i kdyby rozhodnutí takové společnosti byla činěna na základě příkazů mateřské společnosti se sídlem v jiném místě.¹⁰

⁴ Balz, M., *The European Union Convention on Insolvency Proceedings*, [1996] 70 *Am. Bankr. L. J.* 485, 503.

⁵ *Id.*

⁶ Virgós-Schmitova zpráva, dokument Rady z 8.7.1996 – 6500/1/96, bod 76.

⁷ Jeden z prvních významných rozsudků ESD k pohybu obchodních společností se datuje do roku 1988, avšak pravý rozkvět nastal až na konci devadesátých let.

⁸ *Draft Convention on Bankruptcy, Winding-up, Arrangements, Compositions and Similar Proceedings, and Report on the Draft Convention on Bankruptcy, Winding-up, Arrangements, Compositions and Similar Proceedings (Lemonteyho zpráva)*. *Bulletin of the European Communities, Supplement 2/82*, str. 49-50.

⁹ *Id.*, str. 49-50. V původním znění: „where it has its main centre for administering and managing its affairs“.

¹⁰ *Id.*, str. 49-50.

Generální advokát Jacobs ve svém stanovisku k případu Eurofood¹¹ o dekádu později rozebírá kontrolu mateřské společnosti nad dceřinou: „Skutečnost, že rozhodnutí dceřiné společnosti jsou činěna v souladu s příkazy mateřské společnosti či společníků z jiných zemí, nemění pravidlo pro určení mezinárodní příslušnosti pro tuto společnost“. Zdá se, že se toho za dvě desetiletí příliš mnoho nezměnilo.¹²

V právních řádech lze sice obecně pozorovat právní zájem státu na ochraně věřitelů a třetích osob, ale tato ochrana se velmi liší. Některé systémy jsou nakloněny spíše dlužníkovi, jiné věřiteli. Podobně jako lze v zemích common law společníky učinit osobně odpovědné za závazky společnosti podle teorie piercing the corporate veil, je možné podle enterprise liability theory (nebo alter ego theory)¹³ učinit právně oddělené společnosti odpovědné za závazky kterékoli z nich, resp. mateřskou společnost odpovědnou za závazky jejích dceřiných společností. K tomuto radikálnímu kroku se však přistupuje pouze, pokud je prokázáno velmi úzké spojení mezi těmito společnostmi, které z nich de facto tvoří společnost jedinou. K tomu dochází např. při nerespektování formálních náležitostí mateřskou společností při správě dceřiných společností.¹⁴ Anglosaské právní systémy snad nejméně ochotně odhlíží od principu samostatné právní subjektivity.¹⁵ Formální oddělenost společností tedy pochopitelně staví nad kontrolu, kterou nad nimi případně vykonává jejich mateřská společnost.¹⁶

Od právní oddělenosti společnosti podle výše uvedených teorií se samozřejmě bude odhlížet z jiných důvodů, než je insolvence společnosti či celé skupiny. Otázka v souvislosti s příkladem insolvenčních řízení zní, zda

¹¹ Stanovisko generálního advokáta Jacobse ze dne 27.9.2005, ve věci Eurofood IFSC Ltd., C-341/04. [2006] ECR I-03813, odst. 121 uvádí, že taková kontrola (svým podílem a vlivem na řízení společnosti) nedokazuje faktickou kontrolu, i kdyby byla zjistitelná pro třetí osoby. Na druhou stranu i skutečná kontrola politiky dceřiné společnosti mateřskou nemusí být zjistitelná pro třetí osoby.

¹² Zde je vhodné poznamenat, že generální advokát Jacobs vycházel při rozboru případu Eurofood právě z Virgós-Schmittovy zprávy, z komentáře VIRGÓS, M., GARCIMARTÍN, F., *The European Insolvency Regulation: Law and Practice* (2004), bod 51, a z BALZE, M., 'The European Union Convention on Insolvency Proceedings', *American Bankruptcy Law Journal* 1996, p. 485, či komentáře MOSS, G., FLETCHER, I., ISAACS, S., *The EC Regulation on Insolvency Proceedings: A Commentary and Annotated Guide* (2002) a FLETCHER, I., *Insolvency in Private International Law* (1999).

¹³ Podrobněji viz JORDAN, C., *Legal Approaches to Corporate Groups*, 2004, dostupné z www.law.ufl.edu/faculty/pdf/jordan_cally.pdf.

¹⁴ KLEIN, W. A., RAMSEYER, J.M., BAINBRIDGE, S.M., *Business Associations, Cases and Materials on Agency, Partnerships, and Corporations*, 6th edition, Foundation Press, New York, 2006. str. 226.

¹⁵ JORDAN, C., op. cit., str. 13.

¹⁶ Jako příklad může sloužit argumentace v tomto směru učiněná irskými soudy ve věci Eurofood IFSC Ltd., C-341/04. [2006] ECR I-03813.

lze v určitých případech obětovat princip oddělenosti ve prospěch cílů insolvenčního nařízení. Víme, že se s úpravou insolvenčního řízení pro skupiny společností v původních návrzích počítalo, přestože nebylo dosaženo konkrétního výsledku. Konstrukce kolizní normy sama o sobě aplikaci nařízení na skupiny nevyklučuje. Lze se domnívat, že je nutno maximálně respektovat oddělenost společností ve skupině, tj. na dceřinou společnost je pro účely insolvenčního nařízení nahlíženo jako na samostatný subjekt a kontrola mateřskou společností musí být dokázána. Striktním historickým výkladem bodu 13 důvodů nařízení (který je však pouze interpretačním vodítkem) dále dojdeme k závěru, že minimální správa vlastních záležitostí dceřinou společností postačuje k zachování této domněnky.

Z hospodářského hlediska se dlužník pokusí o reorganizaci pokaždé, kdy bude očekávaná konečná hodnota společnosti vyšší, než by byla při likvidaci.¹⁷ Pro skupinu je pak výhodnější reorganizovat jako celek.¹⁸ Podle našeho názoru by bylo proti smyslu insolvenčního nařízení, nepřihlížet k dceřiné společnosti jako součásti hospodářského uskupení. Tento požadavek klade větší nároky na soudy a spolupráci všech zúčastněných stran, avšak není nerealizovatelný. Při absenci jednotné úpravy vztahů ovládnutí je třeba, aby soudy nelpěly na stanoviscích domácího práva a posuzovaly každý případ odděleně vzhledem k povaze a účelu zahajovaného řízení, ochraně věřitelů a dosažení maximální účinnosti řízení. Souhlasíme s názorem, že hospodářsky integrované členy skupiny je vhodné zahrnout do jednoho řízení a ty nezávislé ponechat v oddělených řízeních.

V rozhodnutích soudů členských států můžeme pozorovat důraz na „mozek společnosti“ (místo výkonných rozhodnutí a ředitelství, řídicí činnost, skutečné řízení), na činnost společnosti (šíře spravovaných zájmů a jejich důležitost vzhledem ke skupině, místo výkonu činnosti a podnikání) a na očekávání věřitelů (dodavatelé, poskytovatelé úvěrů).¹⁹

Založit příslušnost výlučně na místě, odkud je společnost řízena, není vhodné. Místo řízení (mind of management)²⁰ lze poměrně jednoduše změnit. Slovní spojení command and control test²¹ lépe napovídá, že se jedná o určení stupně intenzity kontroly (nejen hospodářské), kterou musí mateřská společnost vykonávat nad dceřinou společností pro vyvrácení

¹⁷ EIDENMUELLER, H., Free Choice in International Company Insolvency Law in Europe. *European Business Organization Law Review*, 2005, Vol. 6, No. 3, str. 430.

¹⁸ *Id.*, str. 430.

¹⁹ Bufford, S.L., International Insolvency Case Venue in the European Union: The Parmalat and Daisyteck Controversies. [2006] 12 *Colum. J. Eur. L.* 429, str. 468-471.

²⁰ EIDENMUELLER, *op. cit.*, str. 428.

²¹ Tento termín používá Fletcher I., *Insolvency in Private International Law: National and International Approaches*. Oxford: Oxford University Press, 2005, str. 389.

domněnky. Test kontroly vyžaduje mnohem víc než jen „ovládání politiky dceřiné společnosti“.²²

Pokud jsou tyto tři okruhy faktorů v zásadě rovnocenné (za splnění předpokladu objektivit a zjistitelnosti), váha přisuzovaná jednotlivým faktorům bude záviset na povaze podnikání, struktuře skupiny, rozsahu činnosti či rozhodování a účelu řízení v každém jednotlivém případě.²³ Přes tuto odlišnost ad hoc by měly soudy členských států přistupovat jednotně k vážení důležitosti a zjistitelnosti všech faktorů.²⁴

Skupiny společností a právo hospodářské soutěže

Na rozdíl od výše popsané situace je v právu hospodářské soutěže otázka kontroly v rámci skupiny řešena mnohem přímočařeji. Unijní právo chápe skupinu společností jako hospodářskou jednotku, i když se skládá z několika právnických osob. V důsledku tohoto přístupu pak tato hospodářská jednotka odpovídá za protisoutěžní jednání jako celek bez ohledu na samostatnou právní subjektivitu jednotlivých společností ve skupině.²⁵

Jednání dceřiné společnosti tedy může být za určitých podmínek přičteno její mateřské společnosti. Je to mu tak v situaci, že "dceřiná společnost samostatně neurčuje své chování na trhu, ale v zásadě uplatňuje pokyny, které jsou jí uděleny mateřskou společností, zejména s ohledem na hospodářské, organizační a právní vazby, které tyto dva právní subjekty spojují".²⁶

V právu hospodářské soutěže se setkáváme s opačně konstruovanou domněnkou u 100% vlastněných dceřiných společností, než která je použita v souvislosti s insolvenčními řízeními. Má se totiž za to, že v takové situaci má mateřská společnost rozhodující vliv na chování své dceřiné společnosti²⁷ a je naopak na dotčené mateřské společnosti, aby prokázala, že se její dceřiná společnost na trhu chová samostatně.²⁸ Formální kritérium

²² Moss, G., Case Comment: Asking the Right Questions? Hight and Lows of the ECJ Judgment in Eurofood. *Insolv. Int.* 2006, 19(7), 97-102, str. 98.

²³ Srov. *Transnational Insolvency Project: Principles of Cooperation Among the NAFTA Countries*, American Law Institute, 2003, Str. 102.

²⁴ *Id.*

²⁵ Rozsudek *ArcelorMittal Luxembourg v. Komise*, 29. 3. 2011, spojené věci C-201/09 P a C-216/09 P, dosud nezveřejněný ve Sbírce rozhodnutí, bod 95, rozsudek ze dne 20. ledna 2011, *General Química a další v. Komise*, C-90/09 P, dosud nezveřejněný ve Sbírce rozhodnutí, body 34 až 36.

²⁶ Rozsudek ze dne 10. září 2009, *Akzo Nobel a další v. Komise*, C-97/08 P, Sb. rozh. s. I-8237, bod 58, výše uvedený rozsudek *ArcelorMittal*, bod 96.

²⁷ Rozsudek *ArcelorMittal*, op. cit., bod 97. *Akzo Nobel a další v. Komise*, op. cit. bod 60.

²⁸ Rozsudek *ArcelorMittal*, op. cit., bod 98, *Akzo Nobel a další v. Komise*, bod 61.

oddělené právní subjektivity se zde tedy neuplatní, protože rozhodující skutečností je jednotné tržní chování společností ve skupině.²⁹

Z judikatury SDEU vyplývá, že motivací za tímto přístupem je předejít manipulacím se ze strany skupin společností zakrývajícím pohyby kapitálu, které směřují ke zmaření kontrolních funkcí Komise. V této oblasti se opět setkáváme s pojmem společností-prázdných schránek, které nejsou neznámé i v rozhodnutích, která SDEU vydal v oblasti přeshraničních řízení či přesídlování obchodních společností v souvislosti s doktrínou zneužití práva.³⁰

Vyvratitelnost domněnky rozhodujícího vlivu je v poslední době předmětem mnoha řízení u SDEU.³¹ Generální advokát ve věci Arcelor Mittal vyslovil názor, že je třeba předejít situaci, kdy by byla odpovědnost založena automaticky. Hospodářské, právní a organizační vazby mezi společnostmi je případ od případu nutné prošetřit s tím, že u 100% vlastněných dceřiných společností bude lehčí vliv prokázat, ale nemělo by se na něj automaticky usuzovat.³² Není od věci přidat, že dodržování procesních záruk je v případě takového odhlédnutí od formální oddělenosti společností neodmyslitelnou součástí postupu při vyšetřování Komise.³³

Závěrem

S ohledem na výše uvedené lze dospět k závěru, že odhlédnutí od oddělené právní subjektivity právnických osob je na úrovni práva EU zatím možné pouze ve zcela specifických případech vymezených v judikatuře SDEU a zároveň za předpokladu, že jsou poskytnuty další záruky, které postiženým subjektům umožňují účinně bránit svá práva a odůvodňují tak vedle účelu takové úpravy takovou výjimku z obecného pravidla, které je společné členským státům EU.

Literature:

- Nařízení Rady (ES) 1346/2000 z 29.5.2000, o insolvenčních řízeních.

²⁹ Rozsudek Soudu prvního stupně ze dne 12. ledna 1995, Viho v. Komise (T-102/92, Recueil, s. II-17, bod 50). Viz rozsudky ze dne 12. července 1984, Hydrotherm Gerätebau (170/83, Recueil, s. 2999, bod 11), a ze dne 1. července 2010, Knauf Gips v. Komise (C-407/08 P, dosud nezveřejněný ve sbírce rozhodnutí, body 64 a 65 a citovaná judikatura), Stanovisko generálního advokáta Y. Bota ze dne 26. října 2010, ArcelorMittal Luxembourg v. Komise, bod 176 (dále jen ArcelorMittal stanovisko).

³⁰ ArcelorMittal stanovisko, bod 183. K doktríně zneužití práva viz např. Rozsudek SDEU ze dne 13.9.2003, ve věci Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam vs Inspire Art Ltd., C-167/01. [2003] ECR I-10155.

³¹ Viz bod 210 ArcelorMittal stanoviska.

³² Id, bod 213.

³³ Viz ArcelorMittal, op. cit. a ArcelorMittal stanovisko.

- Rozsudek ArcelorMittal Luxembourg v. Komise, 29. 3. 2011, spojené věci C-201/09 P a C-216/09 P, dosud nezveřejněný ve Sbírce rozhodnutí, bod 95, rozsudek ze dne 20. ledna 2011, General Química a další v. Komise, C-90/09 P, dosud nezveřejněný ve Sbírce rozhodnutí, body 34 až 36.
- Rozsudek ze dne 10. září 2009, Akzo Nobel a další v. Komise, C-97/08 P, Sb. rozh. s. I-8237
- Rozsudek Soudu prvního stupně ze dne 12. ledna 1995, Viho v. Komise, T-102/92, Recueil, s. II-17.
- Rozsudek ze dne 12. července 1984, Hydrotherm Gerätebau, 170/83, Recueil, s. 2999.
- Rozsudek ze dne 1. července 2010, Knauf Gips v. Komise, C-407/08 P, dosud nezveřejněný ve sbírce rozhodnutí.
- Stanovisko generálního advokáta Y. Bota ze dne 26. října 2010, ArcelorMittal Luxembourg v. Komise, dosud nezveřejněné ve sbírce rozhodnutí.
- Stanovisko generálního advokáta Jacobse ze dne 27.9.2005, ve věci Eurofood IFSC Ltd., C-341/04. [2006] ECR I-03813
- Transnational Insolvency Project: Principles of Cooperation Among the NAFTA Countries, American Law Institute, 2003.
- Moss, G., Case Comment: Asking the Right Questions? High and Lows of the ECJ Judgment in Eurofood. *Insol. Int.* 2006, 19(7), 97-102.
- Eidenmueller, H., Free Choice in International Company Insolvency Law in Europe. *European Business Organization Law Review*, 2005, Vol. 6, No. 3.
- Bufford, S.L., International Insolvency Case Venue in the European Union: The Parmalat and Daisytek Controversies. [2006] 12 *Colum. J. Eur. L.* 429.

- Fletcher I., *Insolvency in Private International Law: National and International Approaches*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Jordan, C., *Legal Approaches to Corporate Groups*, 2004, dostupné z www.law.ufl.edu/faculty/pdf/jordan_cally.pdf.
- Klein, W. A, Ramseyer, J.M., Bainbridge, S.M., *Business Associations, Cases and Materials on Agency, Partnerships, and Corporations*, 6th edition, Foundation Press, New York, 2006.
- Balz, M., *The European Union Convention on Insolvency Proceedings*, [1996] 70 *Am. Bankr. L. J.* 485.
- Virgós-Schmitova zpráva, dokument Rady z 8.7.1996 – 6500/1/96.
- Draft Convention on Bankruptcy, Winding-up, Arrangements, Compositions and Similar Proceedings, and Report on the Draft Convention on Bankruptcy, Winding-up, Arrangements, Compositions and Similar Proceedings (Lemonteyho zpráva). *Bulletin of the European Communities*, Supplement 2/82.
- „Communication from the Commission to the Council and the European Parliament - Modernising Company Law and Enhancing Corporate Governance in the European Union - A Plan to Move Forward“, COM/2003/0284 final.

Contact – email

Petra.Novotna@law.muni.cz